

8. Уладзіц, Н. Н. Предисловие // Полное собрание русских летописей. Том 35. Белорусско-белорусско-литовские. – М. : Наука, 1980. 306 с. – С. 15–17.

9. Філіпповіч, І. І. Из истории Могилевской хроники XVII–XIX ст. // Книга белорусского Книговедение, источники, библиография: Сб. статей. Вып. 2. – Мн., 1983. – С. 83–98.

10. Філіпповіч, І. І. Фонд Філіпповіча в Могилевском областном краеведческом музее // Прыдняпроўе. Паведамленні навуковай абласной краязнаўчай канферэнцыі 20 кастрычніка 1992 г. – Магілёў : Быховский филиал обл. типографии, 1992. 66 с. – С. 62–64.

11. «Графім Сурта і яго час»: Зборнік матэрыялаў магілёўскіх чытанняў. – Магілёў : обл. друкарня, 1993.

12. Філіповіч, Іеранім Іосіфавіч. Бібліяграфічны даведнік / Магілёўская абласная бібліятэка імя У. І. Леніна: аддзел краязнаўчай бібліятэкі. Складальнік Нарэйка А. К., рэдактар Гурковіч Л. Я. – Магілёў : Абласная бібліятэка, 1999 г. – 32 с.

13. Філіповіч, І. І. Дзекабрысты ў Магілёве // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1973. № 4. – С. 32–33. Аналагічная публікацыя в «Магілёўскай праўдзе». – 1973. 21 лютага.

14. Філіповіч, І. І. Міфы і праўда аб Магілёве / Магілёўскі абласны краязнаўчы музей. Магілёўскае абласное краязнаўчае таварыства; Адказны рэдактар Бяспанскі С. І. – Магілёў : Быховский филиал обл. типографии, 1993 г. – 141 с.

15. Філіповіч, І. І. Старажытны дакумент пра Магілёў // Магілёўская праўда. – 1989. 5 лістапада.

16. Філіповіч, І. І. Хроніка Магілёва: 1526–1864 // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1972. № 4. С. 29–30.

17. Чамярыцкі, В. Магілёўская хроніка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 2. – Мн. : БелЭн, 1999. – 592 с. – С. 22–23. Этым жа тэкст см.: Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2. – Мн. : БелЭн, 2006. – 792 с. – С. 247–248.

МСЦІСЛАЎСКІЯ КРАЯЗНАЎЦЫ (М. ТКАЧОЎ, Л. АЛЯКСЕЕЎ)

*Трусаў Алег Анатолевіч,
дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музеязнаўства
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»,
кандыдат гістарычных навук,
г. Мінск*

Старажытнаму Мсціславу шанцуе на краязнаўцаў, якія рупліва вывучаюць яго гісторыю. Сярод іх варта згадаць выбітных даследчыкаў, дактароў гістарычных навук, археолагаў Міхася Ткачо́ва і Леаніда Аляксе́ева.

Прафесар Міхась Ткачоў, карэнны жыхар г. Мсціслава, дзе ён нарадзіўся 10 сакавіка 1942 г. у сям’і настаўнікаў. Яго бацька загінуў на фронце і гадала

яго маці Дамініка Сямёнаўна. Ужо ў школьныя гады М. Ткачоў пачаў цікавіцца гісторыяй роднага горада, асабліва XIX – першай паловы XX ст. Магчыма цікавасць да гісторыі, ён у 1959 г. паступае на гістфак БДУ, але ў адпаведнасць з тагачаснымі правіламі мусіў першы год вучыцца завочна і працаваць паводом у мясцовым калгасе ў гарадскіх ваколіцах. Але ў 1960 г. ён вяртаецца ў Мінск на дзённае аддзяленне і трапляе ў асяроддзе беларускіх патрыстаў, а таксама знаёміцца з выдатным беларускім гісторыкам, які мусіў жыць у Маскве, Мікалаем Улашчыкам. Менавіта яму ён прысвяціў сваю апошнюю кніжку «Замкі і людзі». Так сталася, што маці М. Ткачова і мая бабуля Ганна Васільеўна Мязэвіч сябравалі, таму я добра ведаў як самога Міхася, так і яго малодшых братоў ад другога шлюбу яго маці. Адзін з іх, Алесь Каралёў, таксама стаў гісторыкам і краязнаўцам і жыў у Жодзіне, а другі, Віктар, мой аднакласнік, трагічна загінуў, калі вучыўся ў чацвёртым класе. Будучы яшчэ студэнтам М. Ткачоў сабраў цікавыя матэрыялы пра гісторыю роднага горада, што было надрукавана ў нашай сумеснай кнізе [1].

У раздзеле «Мсціслаў – не аднаго сціснуў» вышэйзгаданай кнігі М. Ткачоў на аснове пісьмовых крыніц расказаў пра гісторыю горада ў XIV–XVIII стст.

У гэтыя часы Мсціслаў з 1528 г. стаў уладаннем вялікага князя ВКЛ і цэнтрам староства, потым цэнтрам ваяводства і ў 1634 г. атрымаў магдэбургскія права. Асаблівы ўдар па горадзе быў нанесены падчас вайны 1654–1667 гг. Калі да вайны тут жыло ад 20 да 30 тысяч чалавек, то пасля – толькі некалькі соцень.

Наступны раздзел кнігі, напісаны М. Ткачовым, мае назву «У складзе Расійскай імперыі». Паводле дадзеных за 1776–1777 гг. у горадзе жылі 611 чалавек, Мсціслаў моцна пацярпеў у 1812 г. ад ваенных дзеянняў, а ў 1853 г. лепшая частка горада згарэла. Далёка ад Мсціслава прайшла і чыгунка, што прывяло да эканамічнага заняпаду горада. М. Ткачоў паведамляе, што ў 1880 г. з 1060 жылых дамоў толькі 12 былі каменныя. Потым ідзе раздзел «Напярэдадні новай эпохі», дзе даследчык апавядае пра жыццё горада ў пачатку XX ст. і рэвалюцыю 1905–1907 гг. Перад Першай сусветнай вайной у горадзе былі 11093 жыхары, з іх больш за тысячу рамеснікаў. У раздзеле «У віхуры грамадзянскай вайны» ідзе гаворка пра падзеі 1917–1920 гг. а пра жыццё горада ў складзе БССР гаворыцца ў раздзеле «Мсціслаўшчына ў 20-я – 30-я гады». У лістападзе 1925 г. у горадзе адкрылі педтэхнікум, дзе рыхтавалі настаўнікаў для беларускіх школаў. Першы набор студэнтаў склаў 142 чалавекі. З 1926 г. заняткі тут сталі праводзіць на беларускай мове, а сама ўстанова атрымала назву Белпедтэхнікум. Тут вучыліся вядомыя беларускія пісьменнікі Юлій Таўбін, Змітрок Астапенка, Ганна Сапрыка і Аркадзь Кулішоў. У снежні 1925 г. горад наведаў Якуб Колас.

Пра лёс горада ў гады Вялікай Айчыннай вайны М. Ткачоў распавядае ў раздзеле «Змаганне з фашызмам». У ліпені 1941 г. горад занялі фашысты, у студзені пачала падполле, а ў вёсцы Пячавічы ўзнік першы партызанскі атрад. 28 верасня 1943 г. горад быў вызвалены ад ворага.

У сваіх навуковых працах Міхась Ткачоў таксама пісаў пра гісторыю Мсціслава і Мсціслаўшчыны.

Да 60-годдзя М. Ткачова (памёр 31 кастрычніка 1992 г.) яго сябры і ўдзельнікі выдалі навуковы зборнік [2]. У Мсціславе ёсць вуліца імя Міхася Ткачова, а на будынку былой школы, дзе ён вучыўся, ёсць мемарыяльная шыльда ў яго гонар.

Другі знакаміты даследчык мсціслаўскай гісторыі – вядомы савецкі і рускі археолаг Леанід Аляксееў (15.01.1921 – 22.03.2008). Нарадзіўся ў Распаві на Доне. У 1948 г. скончыў Маскоўскі ўніверсітэт і быў накіраваны па прапанаванні ў г. Гродна, дзе працаваў у абласным музеі і апрацоўваў археалагічныя калекцыі з даваенных раскопак Язэпа Ядкоўскага і Зігмунта Дурдэўскага. У 1950 г. Л. Аляксееў стаў першым аспірантам па спецыяльнасці «Археалогія» ў Інстытуце гісторыі АН БССР. Потым ён вяртаецца ў Маскву, дзе ў 1953 г. працуе ў Інстытуце археалогіі АН СССР і ў 1955 г. абараняе кандыдацкую дысертацыю «Полацкая зямля ў XI–XIII стст.».

У 1959 г. Л. Аляксееў пачаў шматгадовыя раскопкі на тэрыторыі былога мсціслаўскага замка, дзе знайшоў шмат унікальных знаходак, у тым ліку і барасцяную грамату XIII ст., якую датаваў 1219 г. У Мсціславе Л. Аляксееў пазнаёміўся з мясцовым краязнаўцам Пятром Урублеўскім, выхаванцам мсціслаўскай школы глухіх дзяцей. Выкладчыкі і навучэнцы гэтай школы працавалі на раскопках пад кіраўніцтвам Л. Аляксеева, ад якога ў знак ўдзячнасці атрымалі некаторыя экспанаты для свайго школьнага музея, які ў 1967 г. атрымаў статус народнага.

Л. Аляксееў сябраваў з М. Ткачовым і пасля яго заўчаснай смерці прысвяціў яму сваю кнігу з эпіграфам: «Светлай памяці даследчыка беларускага мінулага і яго помнікаў, натхнёнага змагара за Новую Беларусь Міхася Аляксандравіча Ткачова прысвячаю» [3]. Добра ведаў ён і знакамітага беларускага гісторыка Мікалая Улашчыка, сябра Міхася Ткачова, які жыў і працаваў у Маскве. Яму ён прысвяціў сваю кнігу па гісторыі беларускага краязнаўства [4].

У гэтай кнізе Л. Аляксееў напісаў пра дзейнасць Уладзіміра Краснянскага, які ўпершыню надрукаваў манаграфію пра гісторыю Мсціслава ў 1912 г. [5].

У 1982 г. Л. Аляксееў абараніў доктарскую дысертацыю на тэму «Смаленская зямля ў XI–XIII стст.» У 2006 г. выйшла апошняя фундаментальная праца Л. Аляксеева, у якой ён падрабязна апісаў свае раскопкі ў Мсціславе [6].

Ён адносіў Мсціслаў да даменнага горада смаленскіх князёў і асобна параграф прысвяціў царкве-данжону старажытнага Мсціслава.

Маю спадзеў, што памяць Леаніда Аляксеева ў г. Мсціславе ўшануе і назавуць адну з гарадскіх вуліц у яго гонар.

Літаратура

1. Ткачоў М. А., Трусаў А. А. Старажытны Мсціслаў. – Мінск : Польша, 1992. – 110 с.: іл. (Па родным краі).
2. Castrum, urbis et bellum: Зб. навук. прац. – Баранавічы : Баранав. узбуйн. друк. 2002. – 422 с.
3. Аляксееў Л. В. Гродна і помнікі Панямоння. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 191 с.: іл.
4. Алексеев Л. В. Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. / под ред. Б. А. Рыбакова. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 206 с.
5. Краснянский В. Г. Город Мстиславль. Его настоящее и прошлое // Записки С.-ЗОРГО. – Вильня, 1912. – С. 73–171. – Отдельное издание. Вильно, 1912.
6. Алексеев Л. В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры: в 2 кн. / Л. В. Алексеев; Ин-т археологии РАН. – Москва : Наука, 2006. – Кн. 1. – 2006. – 289 с.; Кн. 2. – 2006. – 167 с.

І. П. ДЭЙНІС: АРХІТЭКТУРНАЯ СПАДЧЫНА, ЗАХАВАНАЯ Ё МАЛЮНКАХ

*Трыгорлава Людміла Браніславаўна,
старшы навуковы супрацоўнік Краязнаўчага музея Полацка
філіяла Нацыянальнага Полацкага
гісторыка-культурнага музея-запаведніка,
г. Полацк*

У 2020 годзе спаўняецца 120 гадоў з дня нараджэння вядомага полацкага краязнаўцы Івана Пятровіча Дэйніса. Лёсам яму было прадвызначана стаць захавальнікам гісторыі старажытнага горада Беларусі ў XX ст.

Нарадзіўся Іван Дэйніс у павятовым горадзе Невель Віцебскай губерні ў 1900 годзе. Праз пяць гадоў бацьку перавялі на працу ў Полацк. З гэтага часу горад стаў для Івана Пятровіча родным. У кастрычніку 1918 года ён скончыў Віцебскую мужчынскую гімназію, пазней – Полацкія аднагодковыя педагагічныя курсы. Стаўшы настаўнікам, І. Дэйніс пачаў працу ў 1-й савецкай школе горада. Адначасова ён быў выкладчыкам на курсах чырвоных камандзіраў і ў педагагічным тэхнікуме.